

Կեանք էր այն յոր դու մեռար ամեն օր
 Յաւով սրբացած մահուան մշտախորհ
 Զղջալ, ամենուն ներել էր քու հոգ
 Բու ոյր քարքը խիստ, սիրտն էր դիրողոք,
 Բեզ ներող նոյնպէս վերն՝ Հայր դուն ես դուն
 Որ քեզ քաղցրութեամբ ձայնէ Յարութիւն:

Այս տապանագիրը յօրինած ու փորագրել
 տուած է իւր որդին՝ գրական ու բանասիրական
 աշխատութիւններովը ծանօթ՝ Վանչէսթրաքնակ
 Տեար Գառնիկ Ֆրնտըքլեան, ինչպէս կը յայտնէր
 զայս իւր ինձ ուղղած 1928 փետրուար 23
 թուակիր նամակովը:

Ս. Վարդանանց եկեղեցիին մօտն է՝ թա-
 զին Ազգ. երկսեռ վարժարանը Ս. Մեսրոպեան,
 զոր բոլորովն նոր վերաշինեց ջենոր պէյ Վէր-
 Տամէթճեան եւ այդ առթիւ վարժարանը կը կրէ
 այսօր այդ բարերարին անունը:

Ֆերի գիւղի մէջ էր որ համերոպական
 պատերազմի զինագործէն յետոյ, Բէնէտիկոտո
 Ժե՛ր՝ Սրբազան Բազանյայպետը իր նուիրա-
 տութեամբը հաստատեց Հայ Որբերու համար
 վարժարան մը եւ զայն ենթարկեց Վենետիկի
 Միթիթարեան Հայրերու խնամարկութեան:

Հոն կը դաստիարակուէին հարիւրաւոր
 որբեր, որոնք 1922ին փոխադրուեցան Ֆիէսօ՝
 Վենետիկէն մէկ ժամ հեռու, Միթիթարեանց
 Միարանութեան սեպհական շէնքին մէջ եւ
 ապա Միլանօ, ուր կանգուն է այժմ:

Ֆերի գիւղէն դէպի հարաւ Տոլլապ-Տերէ
 ըստած ձորին մէջ ալ ցիրուցան կը բնակին
 բաւական թուով Հայեր, որոնք երբեմն ունէին՝
 Արշակունեան անունով երկսեռ նախակրթա-
 րան մը, համանուն ընկերութեան մը նախա-
 ձեռնութեամբը հաստատուած, որ ապա յանձ-
 նուեցաւ Պերաի եւ Բանկալթիի Ազգ. վարժա-
 րաններուն Տնօրէնութեան եւ Պերաի թաղական
 խորհուրդը կը հոգարանործաւքերը: Այս նախա-
 կրթարանը փայտաշէն, թէեւ քանիցս ուղղուեցաւ
 վերաշինել բայց չյաջողեցաւ: Վերջերս շատ
 խարխլած ըլլալուն թաղ. խորհուրդը զայն

բոլորովն վար առնել տուաւ եւ աշակերտ ու
 աշակերտուհիները բաժնուեցան Բանկալթիի,
 նաեւ Պերաի դպրոցները:

Աւելորդ չըլլայ թերեւս ըսել, թէ Շիշլիի
 Ազգ. Գերեզմանատունէն դէպի Հապէտոյ տանող
 լեռնային ճամբուն մէջտեղերը կառուցուած է
 թուրք Համազգային Անկելանոցը, որուն
 պարտէզը՝ ի շարս ուրիշ Քրիստոնեայ Ազգերու,
 ունի Հայերու համար ալ յատուկ մատուց մը
 Մայր Ս. Աստուածամայնի նուիրուած, ուր կը
 սպասուորէ միշտ հայ Բազանայ մը, որովհետեւ
 Անկելանոցը կը պատասխարէ նաեւ բաւական
 թուով անկար Հայեր:

Եւ ասոնք են ահա Բանկալթի-Շիշլի-Ֆերի-
 քէոյ թաղերուն մէջ այժմ գտնուած Ազգային
 Հաստատութիւնները, որոնց ցանկը կցելով
 Պերաի մէջ եղածներուն, կը տեսնենք թէ հայ-
 կական հոգեւոր եւ մտաւոր գործունէութեան
 ինչ հիանալի համայնապատկեր մը կը յօրինեն
 ասոնք. պատկեր մեծապէս լուսաւոր, որուն
 շողերը կը տարածուէին շատ հեռուները:

Բայց թողունք այս բոլորը եւ դառնանք
 ընկերանալ դարձեալ Երեմիա Չէլչպիի, որ իւր
 հիւր վարդապետը Բանկալթիի հին Գերեզմա-
 նատունին այցելութեան բերելէ յետոյ, կը
 տանի կ'իջեցունէ Թօփիանէ (Թնդանօթարան)
 կոչուած տեղը:

(Շարտանակներու.) ԴՅՏ. ՎԱՆՐԱՄ Յ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ

ՄԻ Է՞՞ ՄԻԹԱՐԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԷՆ

«Բազմավէպ»ի 1924—1928 տարիներու
 մէջ հրատարակած է Մեծ. Հ. Ղևոնդ
 Տայեան շահեկան քաղուածներ Միթիթա-
 րեան Դիւանէն:

Այդ առթիւ Մեծ. Հայրը հաղորդած է
 նաեւ հետաքրքրական դիտողութիւններ ի
 նպատ Միթիթարեան Միարանութեան պատ-
 մութեան: Դիտողութիւններէն ոմանք կը
 շօշափեն նաեւ իմ «Ա. կ. ն. ար. կ. մը Վիեն-
 նայի Միթիթարեան Միարանութեան գրական
 գործունէութեան վրայ» երկասիրութիւնս

(Յ ու շ ա ր ձ ա ն, էջ 1—56, նաեւ առան-
 ձին հրատարակութեամբ): Եւ կ'առաջար-
 կուին ինչ ինչ սրբագրութիւններ յիշեալ աշ-
 խատութեանս մէջ:

Ամէն մի դիտողութիւն, որ Միթիթա-
 րեան Միարանութեան Պատմութեան կը
 հայի, հաճելի է ինձ. եւ երախտապարտ
 զգածուններով պիտի ընդունիմ եթէ անոնք
 ուղղեն եւ լուսարանեն Ա. կ. ն. ար. կ. ու
 եւ իցէ մի կէտը: Ես գրած եմ Ա. կ. ն. ար. կ. ու
 յեցած Միարանութեանս հին աւանդութիւն-
 ներու եւ ինձ մատչելի դիւանական թղթե-
 րու վրայ: Անտարակոյս 1701—1773 շրջանի
 պատմութեան համար շատ նիւթեր կան
 Ս. Ղազարու Դիւանին մէջ, որոնք անմատ-
 չելի են մեզի: Այս պատճառաւ ալ կարող
 են Ա. կ. ն. ար. կ. ու մէջ պատահել դէպքեր,
 են որոնք պէտք ունենան ճշդութիւն: Եւ ո՞ր
 պատմական աշխատութիւնն է այն, հեռա-
 ւոր եւ մերձաւոր շրջանէն, որ չկարօտի
 ուղղումներու, նոր վաւերագիրներու յայտ-
 նութեամբ: Ես չեմ ունեցած ընդունայն
 յաւակնութիւնը ամենայն ինչ դիտնալու.
 հետեւաբար սիրով պիտի ընդունիմ ուղ-
 դումները սխալներու, լուսարանութիւն-
 ները մութ տողերու:

Սօսքը անցեալ ժամանակներու մասին
 է, որ արդէն պատմութեան կը վերաբե-
 լին: Այդ շրջանի մեր երանաշնորհ նախ-
 նեաց գործունէութիւնը կարող էր ունենալ
 իւր մէջ կէտեր, գործնք պատմութիւնը հե-
 տազային թերեւս արդարացիէր, այսպէս
 ժամանակը կը դատասպարտէր, այսպէս
 նաեւ ընդհակառակը: Ոչ մի պատահար ա-
 ղանց պատճառի: Եթէ Միարանութեան մէջ
 տեղի ունեցաւ (1773) թիւրիմացութիւն մը
 եւ ասոր հետեւութեամբ բաժանում, այն
 ունենալու էր իւր իրաւական եւ անտեսա-
 կան պատճառները. թէ ո՞րքան արդար-
 կամ անարդար, պատմագէտի արդարա-
 կրով դատողութիւնը միայն կրնայ կշռել,
 յեցած վաւերական տուեալներու վրայ: Իր
 ղատաստանը ահաբեկելու չէ ներկայ սե-
 րունդը, որուն այժմ պարտք կը մնայ բա-
 րին օրինակ առնուլ եւ խոյս տալ չարէն:

Երբ ես կը գրէի առաջին անգամ Վիեն-
 նայի (= Տրիեստի) Միթիթարեանց ծագման
 պատմութիւնը, պատմական անցեալէն դէպք
 մը միայն գրի կ'առնէի հիմնուած մեր նախ-
 նեաց աւանդութեանց վրայ. առանց ատով
 վերաւորել ուղեւոր զգայուն սրտեր: Կարող
 է աղբիւրս անձիշդ լինել. բայց ինչո՞ւ
 է աղբիւրս անձիշդ լինել.

կասկածիլ անկեղծ ճշմարտախնդրութեանս
 վրայ:

Այսպէս Մեծ. Հ. Տայեան (ԲՁՄ. 1926,
 էջ 190—192) «անհիմն» կը գտնէ գրու-
 թիւնս, «որ կը մաքառի յայտնի ճշմարտու-
 թեան դէմ» եւ կը տեսնէ «մասնաւոր թա-
 տողիս մէջ: Կը խոստովանիմ թէ «անհիմն
 ներկայացուած է գրութիւնս, այսինքն տեղը
 չէր ներքէ հիմունքներս մատնացոյց ընել
 ընթերցողներուն, աղբիւրները մասնական
 աշխատութեան մը մէջ մտադրուած էր տալ
 († Հ. Գ. Գալմաքարեանէ): Բայց չեմ
 կարծեր թէ մաքառած լինիմ «յայտնի
 ճշմարտութեան դէմ», որովհետեւ դիտնա-
 լովս պատմութեան վերաբերող այն ճշմար-
 ւոր պատմութեան առաջին անգամ Ա. կ-
 տութիւնը հայերէն առաջին անգամ Ա. կ-
 նար կիւ մէջ կը յայտնաբերուէր, առանց
 նար կիւ մէջ կը յայտնաբերուէր» որ
 սակայն «թաղուն դիտաւորութեան մը» որ
 եւ իցէ կէտի մասին. եւ չեմ յուսար թէ
 «ճարագոյն յանդիմութեան» հետք մը ցու-
 ցաղբած լինիմ տողերուս մէջ:

1. Թէ Մեղրոնեան արբահայր. 1750
 Ապրիլ 6—1772 Մայիս 25, «այդ առեղ-
 ծուածային շրջանին մէջ» իրօք ընտրուած
 էր Միարանական ժողովէն եւ հաստա-
 տէր Միարանական ժողովէն, պաշտօնապէս եւ կամ
 լուրեան կամ ժամանակաւորապէս եւ կամ
 պայմանաւորութեամբ, իբրեւ ընդհանրա-
 կան արբահայր Հայ Միանձանց Ս. Ղազա-
 րու (ինչպէս կը մերժէ զայս մեր աւան-
 դութիւնը), դժբախտաբար Հ. Տայեանի յա-
 ռաջ բերած 1—8 ապացոյցները յոյժ տկար
 կը թուին առ այս: Բայց հզօր ապացոյց
 կ'երեւայ թ. 9, ուր կ'ըսուի թէ 1750 փետր.
 18ին Հոռոմ կը թոյլատրէ ընտրութեան ժո-
 դով. եւ «Ս. Ժողովը 1750 Ապրիլ 25 թուա-
 դով կիր պաշտօնական թղթով կը վաւերացնէ
 Մեղրոնեանի արբայութիւնը»: Եթէ այս
 հաստատագրին բնագիրը հանդերձ հայերէն
 թարգմանութեամբ պահուած է Ս. Ղազա-
 րու Դիւանին մէջ, ի՞նչ պէտք կար 1—8 ան-
 բոլոր Դիւանին մէջ, որ օր. Աստեմանիի
 գօր ապացոյցներու եւ այլն: Հանդուցը
 նամակի տիպոգրագրին եւ այլն: Հանդուցը
 կարճագոյնս լուծուած պիտի լինէր, եթէ
 կարճագոյնս լուծուած պիտի լինէր եւ
 պատմական հաստատագրիս պատճենը եւ
 անոր վերաբերեալ ժողովոյն գործերը հրա-
 տարակուէին Դիւանական թղթերու շարքին
 մէջ: Քանի վաւերագիրները չեն խօսիր,
 չեմ ուզեր «բժամին եւ անհիմն յայտարա-
 րութիւնս» ի մասին ընտրութեան Մեղրո-
 նեան Արբահօր յետս կոչել, որովհետեւ մեր
 նեան Արբահօր յետս կոչել, որովհետեւ մեր

